

Nagyszekelyi História

Honlapmelléklet 3. szám

2011.

nagyszekely.gportal.hu

ARCOK A MÚLTBÓL

Reinhardt Henrikné sz. Rohrbach Annamária

(Reinhardt Henrik – Nagyszékely – tulajdonában.)

Nagyszékelyi História

A

www.nagyszekely.gportal.hu

HONLAP MELLÉKLETE.

2011. 3. szám

Brunszvik Teréz:

*„Csak az marad meg, amit feljegyzünk, a
kimondott szavakat, sőt a megtörtént
dolgokat is elfújja a szél – feledésre
vannak ítélve és el is felejtődnek. Az írás
által a jövő nemzedékeivel beszélgetünk.”*

© nagyszekely.gportal.hu
balatonart2@gmail.com

Címlapon:

Erinnerung an den Weltkrieg 1914-1915.
(A világháború emlékére 1914-1915.)
Fenyvesi [Ferté] Henrik emléklapja.

Hátsó borítón:

Bevonulási emlék. (1913. k.)
Nagyszékelyi 69-esek és 17-esek a
fehérvári laktanyában.
(Fotó: Helytörténeti Gyűjtemény,
Nagyszékely.)

TARTALOM

NAGYSZÉKELY KÖZSÉG
TULAJDONOSAI.....2

EGY EREDMÉNYTELEN FÖLDOSZTÁS
NAGYSZÉKELYBEN.....6

KATONÁNAK KELLETT
MENNI.....7

KÉKEK ÉS FEKETÉK10

NÉHÁNY SORBAN12

„Szovjet térkép” Nagyszékelyről
– Alárások anno... - Cséplési
emlékek – Újsághírek anno... -
Könyv Nagyszékelyről - Ponto-
sítás és helyreigazítás.

A következő szám tervezett tartalmából:

210 éves a nagyszékelyi református
nagytemplom - Nagyszékelyi továbbtelepü-
lők –Perek és ítéletek – Faraghó Kata, a
nagyszékelyi boszorkány - Méhészeti emlékek
- Az elemi népiskola a két világháború között.

NAGYSZÉKELY ÉS TULAJDONOSAI

Nagyszékely határában feltárt változatos bronzkori telepek korai benépesülésre utalnak. Első lakói a tolnai kelták voltak. A Lőrincz felé vezető út horgosának dombján kelta, a báni völgyben pedig avar sírokat is felleltek. A mai Tolna megye területe, kedvező természeti adottságai révén már a római korban is lakott volt. Itt volt a X. paksi Aquila-légiónak az egyik őrállomása.

A honfoglalást követően a mai Nagyszékely és környéke továbbra is lakott maradt. Árpád korában a **CSÁK NEMZETSÉG** tulajdona volt ez a völgy.

Az Árpád-kori királyi-hercegi udvarhely emlékét ill. valószínűsíthetőségét pedig a nagyszékelyi **BASAHALOM** fennmaradása is feltételezi, annak ellenére, hogy az ásatás eredménye – nem teljes feltárás – minden kétséget kizárólag nem erősítette meg, de megerősíteni látszik Csánki történelmi földrajza is: **TOLNÁBAN 3 HELYEN IS ISMERÜNK ÁRPÁD-KORI KIRÁLYI-HERCEGI UDVARHELYET, EZEK EGYIKÉHEZ KÖTHETŐ SZERINTEM A NAGYSZÉKELYI BASA-HALOM.**^[1]

A település és környéke később a **PÉCSI PÜSPÖKSÉG**^[2] birtokába került. Nagyságát, lélekszámát nem ismerjük, de nem jelentéktelen település lehetett, erre utal a megépített templom nagysága, melynek alapterülete megközelítőleg megegyezett a ma is meglévő építészeti örökségünkkel. Egy 1471-ben kelt oklevél régi templomáról tesz említést. (Kammerer régész szerint) A románkori falusi templomokat *csak* a nagyszékelyi templom és az eszterpusztai rom képviseli a környéken!

A püspöki tulajdonnal egyidőben a község egy részének a tulajdonosaként jegyezték a **BOTTKA** családot is, erről tanúskodik egy 1428-ban keltezett oklevél, mely Bottka Miklós szerződésével kapcsolatos, vagy 1416-ban pécsi püspök pert indított a Kanizsaiak ellen azért, mert miszlai, székelyi, egresi, görbői és borjádi jobbágyaikkal megtámadták az akkori Püspökszékelyhez tartozó birtokait.

Az ország három részre való szakadása után a megye jelentős része török megszállás alá került. Tolna vármegye területe a mohácsi vész előtt nagyobb volt a mainál és 500-nál is több magyar falut számlált. Nagyszékely, és a környező települések korabeli nagyságára a fennmaradt törökkori összeírásokból következtethetünk. A meghódított Tolna vármegyében három szandzsákbég

székelt: Szekszárdon, Koppányban és Simon-tornyan, Nagyszékely [Püspökszékely] közigazgatásilag a **SIMONTORNYAI SZANDZSÁKHOZ** tartozott. A község tulajdonosa (földesura) pedig a **TÖRÖK CSÁSZÁR** volt - megszakításokkal. Az 1563-évi török összeírásokban^[3] Püspökszékely adózó községként szerepel, de a következő évben a pécsi püspökség uradalmainak az összeírásában is szerepelt! *(Szt. Gál tartozékaival a püspök, káptalan és mások közös birtoka.)* „A Pécsi püspöké 5 porta.”

Valószínű, hogy a **BOTTKA CSALÁD** továbbra is birtokolhatott területeket, mert Nagy Iván a Bottka család dokumentumaira hivatkozva az alábbiakat írta:

„...ez a szomszéd török bégekkel béke idején bizalmas viszonyban élén, innen történt, hogy míg mások ősi javaikat odahagyva bujdokolni kényszerültek, ő ősi javait is kezénél tarthatá, és a menekvőktől és török spahiktól is tetemes jószágokat szerezhetett.”^[4]

Berenhidai Huszár Péter

Mint a végeken fekvő település, némi stratégiai jelentőséggel is bírt. Erre húzódott ugyanis a török hódoltsági területek váltakozó határa, itt olvadtak egybe a királyi és a török által megszállt területek. Az itt élő jobbágyoknak teljesen mindegy volt, hogy kinek fizetik adójukat, azt mindenképp fizetni kellett, a török hódítóknak pedig elsődleges

érdekük fűződött ahhoz, hogy minél több porta után szedhessék fejadókat! A gyakori portyázások magyar részről, azaz jövedelemszerző kiruccanások okozta többletterheket, a kettős adózást már nem viselhették el, természetes következményeként igyekeztek elvándorolni ezekről a háttérterületekről.

1585-ben **BERENHIDAI HUSZÁR PÉTER** egy időre visszafoglalta Püspökszékelyt a törököktől, s ez azt eredményezte, hogy a község kizárólagos tulajdonjoga – bár közvetetten – visszakerült a Bottka családnak, ugyanis Bottka Ferenc Huszár Péter lányának a férje volt.

„Huszár Péter a portyázásra és a várszállásra rendszeren azt az időt használta föl, mikor Majthényi főkapitány távol volt. Ilyenkor ugyanis ő rendelkezett az egész orség fölött. Így aztán a saját esze után indulhatott. Sok hódoltsági falut visszavett így a töröktől, s azokat meg is védte. 1585-ben például bizonyos Tolna megyei falvak adományozását kéri. E falvak a Kapos és a Sár folyón túl voltak, s valamikor Thúry György birta. Ennek halála után Salm generális Huszár Péternek és Fekete Máté vajdának engedte. Úgy a magyar, mint az udvari kamara azt ajánlotta őfelségének, hogy e falvakat, névszerint Püspökszékhelyt, Parragszékhelyt, Egrest, Kölesdet, Czetényt, Bikádot és Bannt adományozza Huszár Péternek; mert hiszen Püspökszékhelyt úgyszólván ő foglalta vissza a töröktől. "Ez a Huszár Péter - írja a kamara – kitűnő ember és híres vitéz. Sokkal többet érdemel, mint amennyit kér." A haditanács is az adományozást ajánlja. És a király december 23-án csakugyan nekiadta a nevezett községeket.” [5]

Az 1696-i összeírás szerint Mucsi, Závod, Kis- és Nagyszékely továbbra is **B o t k a** Ferencé, a pápai lovasőrség fővajdájáé volt. Széplaki Botka Ferenc később részt vett a kuruc háborúban, de áruló lett, ezért Rákóczi Sárospatakon kivégeztette, a Bottka birtokokat pedig elkoboztatta. [6]

A község másik fele 1700. március 13-án került az újabb tulajdonosához:

Lipót császár Bécsben kelt oklevelében Simon-tornyát a hozzátartozó Kis- és Nagyszékely, Bán és Udvari falvakkal együtt eladta **MIKSA-VILMOS LYMBURG** grófnak, Styrum Wysch hercegség kamarásának, de egy irályi határozat 1702-ben „**gróf SINSENDORF VENCEL**” tulajdonában említi a falut, majd 1723-ban (helyesen 1722-ben - Szita L.)

Mercy C. F. részére adják el. [7]

Egész biztosnak látszik, hogy az uradalom falvai vásárlás útján 1722-ben, illetve a következő években kerültek a Mercy család birtokába. 1722 előtt a Mercy család nem rendelkezett birtokokkal Tolna megyében. 1722 előtti időszakot áttekintve a vármegyei jegyzőkönyvekben nem találkoztunk e családi névvel, mint Tolna megyei földesúrral. Az 1722. június 30-án kötött szerződés értelmében a következő Tolna megyei falvak kerültek a Mercy család birtokába:

Nagyszékely (Nagy Székely), Kisszékely (Kis Székely), Mucsi (Mucsy), Závod (Zavod), Apar (Apar et Praedia Palfalva), Egres, Csetény (Cseteny), Szent Lőrinci, Bán (Ban), Ud-vari, Kölesd, Kistormás (Kis Tormás), Nagytormás (Nagy Tormás), Nana (Nana), Dömörkapu (Demer Kapi), Apáti (Apathi), Kismányok (Kis Manyok), Izmeny (Izmeny), Alapsa, Murifalva, Várasd, Nagyvejke (Nagy Veike), Csókafő (Csokafeő), Bolyatha, Csely, Babd, Dus, Csefeő, Hőgyész, Sakadath, Rekettye, Berény és Kalaznó (Bereny et Kalaszno).

gróf Sinzendorf Weickhard Vencel

„A Tolna vármegyei 38 falut és pusztát, - melyekből (mint iratik) jelenleg a simontornyai, hőgyészi és kölesdi stb. uradalmak állanak, gróf Sinzendorf Weickhard Vencelnek 1700-ban a győri káptalan előtt ... örökösen felvallák.” [4]

Mercy Claudius Florimund

A Sinzendorf uradalom,- melyet nem osztottak fel a betelepítettek között - a simontornyai uralommal együtt a Temesi bánság kormányzója, **MERCY KLAUDIUS FLORIMOND** tábornok (1666–1734), később gr. Lymburg-Styrum Károly kapta. Majd a család kihaltával 1805-ben **GR. ESTERHÁZY KÁROLY** nyerte adományba, azaz Udvari Méltóságos Gróf Galánthai Eszterházi Károly Ő Excellenzája Simontornyai Uradalmához tartozott. *"A' Simontornyai várat egy egész Uradalommal a' Töröknek honnunkból lett kiverettetése után Lymburgi Styrum Német Gróf nyerte 1700 eszt.ben, kinek is 100 esztendeig volt birtokában, minekutánna pedig azon Tolna Vármegyére nézve elfelejthetetlen Familia kihalt, 1800 eszt.ben jutott a' Fiscus' kezére, és későbbben Gróf Eszterházy Károlynak tsere által jutott birodalmába."* [8]

Gróf Styrum Limburg Károlyné. Eredeti kép:
Simontornya Vármúzeum

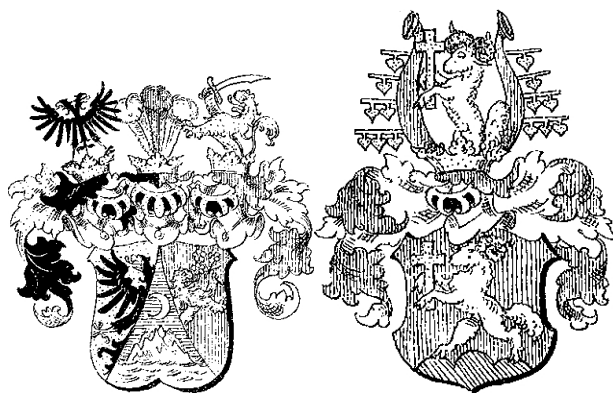
Peremartoni Nagy Dániel ref. nagyszékelyi német lelkész 1816-ban pedig az alábbiakat jegyezte fel:
„A Nagy Székelyi Német Mátér Ekklesiának Filiális Ekklesiájának a Neve Udvari Méltóságos Gróf Galánthai Eszterházi Károly Ő Excellenzája Si-

montornyai Uradalmában. A lelkek száma 65.(!) Esztendőnként hatszor megyen oda a Prédikátor, háromszor Communiót tartani, háromszor tsak predikálni. Ezen szolgálataért fizet Esztendőnként minden Házas Pár,- a melynek száma most 17 – a Prédikátornak 18 fél Posonyi mérő Búzát, 2 Kila Zabot és Húsvétkor minden Ház 4 tojást. A Lutheránusokkal közös Lutheránus Mesterjek Oskolájok jó állapotban van. A Tanulók száma mindössze 7, kik közt 4 Fiú és 3 Leány a mint a Catalogusok mutatja.” [9]

1820-ban **báró SINA SIMON**, [10] a dúsgazdag bankár vásárolta meg a simontornyai uradalmat tar-

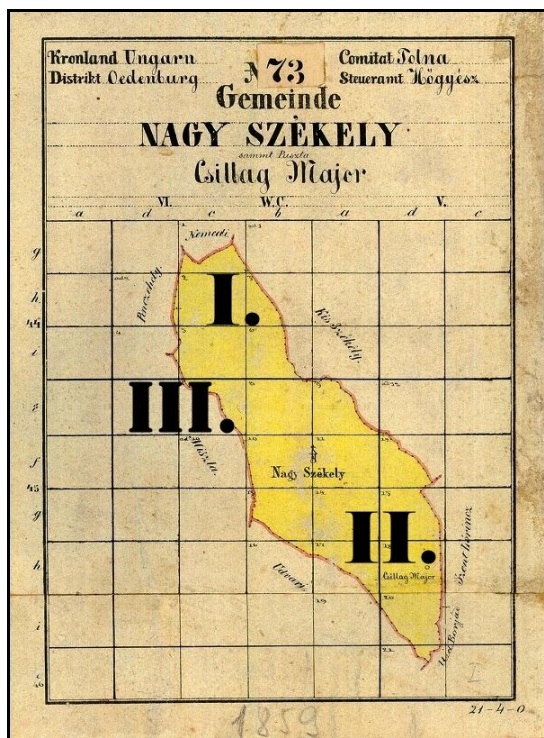
Sina Simon

A Sina és Wimpffen családok címerei

tozékaival, aiktől a **gróf WIMPFEN** család örökölte: Sina Simon lányának, Sina Anasztáziának Wimpffen Victor korvettkapitány (1834-1897) volt a férje. A házaspár 1870 körül elvált, de az egykori Sina uradalmakat gyermekeik örökölték. Az utolsó tulajdonos gróf Wimpffen György volt, bár birtokhányadát illetően ellentmondások az adatok: Wimpffen Simon gróf 1925 áprilisában történt el-

halálózása után a vagyon kizárólagos örököse hosszú pereskedések után Wimpffen György gróf lett: A Wimpffen-féle hagyaték annakidején rendkívül bonyolult jogi problémákat és kérdéseket vetett fel, az oldalági rokonok ugyanis megtámadták a végrendelet érvényességét.

A simontornyai uradalom nagyszékelyi birtokai:

I.: Nagyszékelyi erdők (a Cseperke-hát melletti községi erdő kivételével.), II.: Csillag Major és tartozékai, III.: Bányi határ részei és legelői

1920-1940 között az egykori Sina (Wimpffen)-birodalom a szétesés határára került, adótartozások terhelték, mértékére jellemző, hogy állandó napi-rendi pontként szerepelt az országgyűlés képviselőházának ülésein is. Gr. Teleki Mihály földművelésügyi miniszter így foglalta össze az interpellációkra adott választát: ^[12]

„Utánanéztem az ügynek és megállapítottam, hogy a Wimpffen-uradalom területe ma 11.300 katasztrális hold, amely telekkönyvileg 15 személy tulajdonában van, a jelenleg fennálló törvény értelmében nem tudok az uradalomhoz hozzájárulni.”

1932-ben a simontornyai uradalom jelentős része a ZIRCI APÁTSÁG tulajdonába került.

[1] Dr. Dénes István történész közlése

[2] Alapította Szt. István 1009. Az alapító oklevél a püspökség határait a Tápé, Sió, Kupa (Koppány), Kopos (Kapos), Olma (Almás) vize és Kőárok közé

teszi, vagyis a P. területét Tolna, Baranya, Pozsega s a hajdani Valkó vármegyék képezték.

[3] Kammerer Ernő: Magyarországi török kincstári def-terek. Budapest, 1886.

[4] Nagy Iván: Magyarország Családjai Czimerekkel és Nemzedékrendi Táblákkal. Reprint, Budapest, 1987.

[5] Takáts Sándor: Bajvívó magyarok. Képek a törökvilágból.

[6] Botka Ferenc az alábbi községeket bírta: Pálfa – Nagy Seköly – Kis Seköly – Mocsy – Zavát – Szent Lőrinc – Csetény

[7] Szita László: A lutheránus németiség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században. Tolna Megyei Levéltári Füzetek 5. (Szekszárd, 1996)

[8] Moldoványi József: Tolna Vármegyének Geographiai, Statistikai és Topográfiai esmeretése. Tudományos Gyűjtemény, 1824. X., 72. o.

[9] Peremartoni Nagy Dániel: A Canonica Visitatio Tárgyaira való Felelet, 1861. Nagyszékely, Ref. Egyházközség Könyvtára

[10] Sina Simon. (Bécs, 1810. augusztus 15.- Bécs, 1876. április 15.) Földbirtokos, diplomata, mecénás. Görög kereskedőcsaládból származó apja Sina György örököseként élete végéig azok közé tartozott, akik minden fontosabb magyar gazdasági és kulturális mozgalmat támogattak. Bőkezű adományaival hozzájárult a nemzeti intézmények létesítéséhez: a Magyar Földhitelintézet és a magyar biztosítótársaság felállításához, a vasút és gőzhajózás fejlesztéséhez, a folyók szabályozásához, a mező-gazdasági, iskolai, népnevelési helyzet javításához. A Nemzeti Múzeum, a kisdudóvíz egylet, a kisdud-kórház s egyéb kórházak, bölcsődék, árvaházak, vakok intézete, kereskedelmi akadémia, Nemzeti Színház, zenede, lovarda, Nemzeti Kaszinó, lipótvárosi bazilika, a képzőművészet háza és mindenek felett a Magyar Akadémia palotája hirdetik nevét mint alapítóét, segélyezőét, bőkezű adakozóét. Házasságából egy fia és öt leánya született. Lányai közül a legidősebb Anasztázia, aki Wimpffen Viktor grófhhoz, császári és királyi udvari tanácsos és korvettkapitányhoz ment feleségül.

[11] Wimpffen Viktor édesapja Wimpffen Franz, gróf, osztrák tábornagy (1797 ápr. 2.–Görz, 1870 nov. 26.) Az 1848-49-iki olasz hadjáratban mint hadosztályparancsnok tűnt ki, ő foglalta el Bolognát és Anconát. 1849 okt.: Trieszt és az Osztrák-tengerpart kormányzója lett, s a Mária Terézia-rend parancsnoki keresztjét kapta. 1854-ben hadtestparancsnok, a solferinói csatában (1859. június 24.) az első hadsereg (balszárny) parancsnoka volt. 1861-ben vonult nyugalomba.

[12] Az országgyűlés képviselőházának 353. ülése 1938. december 14-én. Képviselőházi napló, 1935. XXI. kötet • 1938. december 7. - 1939. február 23. • 1935-353 (1935-XXI-80)

EGY EREDMÉNYTELEN FÖLDOSZTÁS NAGYSZÉKELYBEN

Muth Henrik nagyszékelyi főjegyző jelentéséből ismert, hogy 1927-ben Nagyszékely is részese volt a meghirdetett földbirtokreformnak, mely során a községben élő, földdel nem rendelkező családokat is földhöz juttassák. Elméletben nagyszerű ötletnek bizonyult, de nem volt megalapozott. A sikertelen kísérlet okairól a főjegyző a következőket jelentette a vármegye alispánjának:

„Jelentem, hogy Nagyszékely községben a földbirtokreform eljárás során földhöz jutattottak 4 egyén kivételével igényeikről végleg lemondottak, mert a kapott föld megművelése inkább csak teher volt nekik, mint előny. Községemben általános az a felfogás, hogy szegény ember biztos aratással többet keres, mintha 1—2 földön gazdálkodna. Sikerült is a jövő gazdasági idényre az összes mezőgazdasági munkások részére aratást biztosítani, ami a köznyugalom szempontjából mérhetetlen fontoságú. Miután ilyenformán a földbirtokreform nem érte el azt a célt, amit eredményezni hivatva lett volna, községemben arról többé hallani sem akarnak. Muth Henrik főjegyző.”^[1]

Valójában a községi jegyző csak az okok egy részét tárta fel jelentésében, a legfontosabbról hallgatott:

Az előzetes felmérések során félrevezették az igénylőket, a magyar állam a forgalmi érték kétszeresén kínálta fel részükre a földterületet, mindenféle adókedvezmény nélkül. A meghirdetett földbirtokreform lényegében egy kényszerintézkedés következménye volt. A Tolna vármegyében is jelentős birtokokkal rendelkező Wimpffen örökösök oly nagymértékű adótartozásokat halmoztak fel a magyar állam felé, hogy felajánlották birtokaik egy részének értékesítését – politikai nyomásra – a tartozás kiegyenlítésére. Az ügylettel az állam az Országos Földosztó Bizottságot bízta meg.

„... Magától értetődik, hogy jelentkeztek földigénylők az ottani lakosság közül és várták, hogy az úgynevezett jótéteményi földosztás, a földbirtokreform révén hozzá fognak jutni ők is valamelyes földhöz, amelyből meg fognak élni. Az Ofb. ki is hasított ott 370 holdat 266 igénylő részére. Igen. Csakhogy az árakat az Ofb. igen magasan állapította meg; megállapította egy katasztrális hold értékét 1000 és 1400 pengőben. Ezt az illetők drágálták; drágálták azért is, mert ott a földnek forgalmi értéke 200—600 pengő

katasztrális holdankint. Azt kérték az Ofb-től, hogy ezeket a forgalmi árakat vegye figyelembe és ezek szerint állapítsa meg az ottani föld értékét. A földművelésügyi ministeriumhoz is hozzáfordultak, hogy lépjen közbe az Ofb-nél, hogy az ne ezt az 1400 pengőt állapítsa meg holdankint, hanem állapítsa meg az ottani forgalmi 200—600 pengőnyi értéket az igénylőknek adott földek után.^[2]

Muth Henrik 4 nagyszékelyi egyént említett, akik még ilyen feltételek mellett is vállalták a terhet, de rövidesen ők is visszaadni kényszerültek:

„... Egészen furcsa és szokatlan, hogy a földbirtokreformnak kellett jönnie Magyarországon ahhoz, hogy a kész termést lefoglalják, mert még nem fordult elő azelőtt sem, a földbirtokreform végrehajtása során sem eddig, hogy azoktól a kisemberektől követeljék azoknak adóját is, akik az előző esztendőben birtokolták és művelték a földet, akik azonban kénytelenek voltak azt ott hagyni, mert a föld nem fizetődött ki számukra, nem nyújtott megélhetést nekik. Most ezeken az új birtokosokon akarja az államkincstár behajtani az előző birtokosok adóját is azzal, hogy lefoglalja a termést.^[3]

Kisszékelyen a kiosztott földeket a föld drágasága miatt nem tudták kifizetni, ezek a területek már jegyzőkönyvileg is visszakerültek gróf Wimpffen birtokába. Az országgyűlésben pedig tovább folytatódott a belpolitikai vihar:

„Így néz ki, uraim, az a földreform, amelyről itt a Képviselőházban még pár nappal ezelőtt is nagy ódákat zengtek, amelynek nagy szociális jelentőségéről beszéltek, amelyet úgy tüntettek fel, hogy a földbirtokreform révén a földbirtokosok rettenetesen nagy áldozatot hoztak, a magyar nép, a földművelő népesség pedig nagy szociális jótéteményben részesült. Ez az a jótétemény, így néz ki ez a jótétemény, hogy visszakerül az uraságihoz, a grófhhoz az a kis földecske, amelyet kiosztottak.”^[3]

[1] TML. Alispáni iratok 22.813/1936

[2] Propper Sándor: képviselő felszólalása. Országgyűlési napló, 1927. V. Az országgyűlés képviselőházának 202. ülése 1928. július 11-én.

[3] U.o.

KATONÁNAK KELLETT MENNI...

Két hadsereg katonái voltak egykor a nagyszékelyi vitézek: Szolgáltak a „közös hadseregben”, azaz a K.u.k. kötelékben és a magyar királyi honvédségben. Nem szabadon választhatták meg, hogy hová vonulnak be, azt a lakhelyük és a sorozó bizottságok döntötték el. Tolna vármegye hadkötelesei a fehérvári ezredek hadkiegészítési területéhez tartoztak. Gyakran előfordult, hogy az azonos időben besorozott testvérek vagy szomszédok egyike K.u.k. katona lett, míg a másikuk a magyar királyi honvédség mundérját öltötte fel.

Az első világháború kitöréséig az (ú) újoncozási törvények alapján évenként azok az ifjak kerültek katonai sorozásra, akik abban az esztendőben 21. életévüket betöltötték

„... Ott született meg a döntés, hogy ki „tauglich” (alkalmas) vagy „untauglich” (alkalmatlan) a szolgálatra. Aki tauglich lett, azt még aznap fel is eskették. A hozzátartozók, érdeklődők pedig kívül várakoztak, s kíváncsian lesték, vajon az övük mit kiált. Mert aki büszkén kurjantott, hogy: „Hopp, császáré!” – az bevált. Aki csak annyit mondott vagy akit azzal csúfoltak, hogy: „Hopp, anyámé!” – vagy „Hopp, nyanyámé!” – az szégyenkezett, mert otthon maradt. A legénypajtások ugyanis kíméletlenül gúnyolták, csúfolták a be nem váltakat. Némelykor szinte a halálba kergetve őket, mint tették ezt 1901-ben Szentgyörgyi Sándor 20 éves pátkai legénnyel. A szerencsétlen ifjú elkeseredésében öngyilkos akart lenni, s a sínekre feküdt, de a vonatot sikerült idejében megállítani.”^[1]

S lassan-lassan eljött az az idő is, amikor a sorozásokon „meg nem felelteket” már nem nézték le többé. Mert egyre többen igyekeztek kibújni a katonai szolgálat alól, ez meg is látszott a sorozások eredményességein is: átlagban a megjelenésre kötelezettek 60%-a találatot csak alkalmasnak. A katonai szolgálat alóli kibúvás érdekében, a nagyszékelyi német reformátusoknál is megfigyelt gyakorlat volt, hogy a sorkötelesek több esetben is névleges házasságra, gyakorlatilag vadházasságra léptek hajadonokkal, özvegy- és elvált asszonyokkal. A bevonulás „veszélyének” megszűnte után azonban eszük ágába sem jutott a

pap előtt megesküdni és a gyülekezeti tagsággal együtt járó köteleességeknek is eleget tenni, például párbért fizetni. A XIX. század második felében már arra is ügyeltek a református lelkészek, hogy a háromszori hirdetés előtt magukhoz kérjék a házasságkötésre bejelentett párt a lépés komolyságára való figyelmeztetésre. Megkérdezték, hogy „nincsenek-e talán a szándékba vett öszvekelésre kényszerítve”. Csak ezután kerülhetett sor a kihirdetésre, majd az esketésre.

A nagyszékelyi sorkötelesek is hagyományosan a községi bíró és a jegyző vezetésével indultak a járási székhelyre.

Sorozásra induló fiatalok a Korona Szálló előtt az 1930-as években.

[1] Gelencsér József: Katonaélet Székesfehérváron. Honismeret, 2000/3.

*Ez a felvétel már a sorozás után készült. A kitűzött nemzeti színű szalag jelzi, hogy „alkalmasnak találtattak”
(Aki nem vált be, az csak fehér színű pántlikát viselhetett.)*

A 17-esek és a 69. gyalogezred laktanyája

Az új ujonczozási rendelet 1858-ból

A hadsereg betöltése iránt egy új, az egész birodalmat egyaránt kötelező, és 1858. nov. 1-jével kötelező törvény hozatott be. A szolgálati kötelesség lényegesen nem változik. Általános az

minden állampolgárra nézve rang- és valláskülönbség nélkül kora 21 évétől a 27-ig. A szolgálati idő nyolcz év; ezek után tartalékköteles két év. A hadseregbeli belépés kötelessége alól fölmentetnek: 1. Egy 70 éves apának, vagy egy özvegy anyának egyetlen fia. 2. Vagy szülei halála után egy 70 éves nagyatyának vagy özvegy nagyanyának egyetlen fiunokája. 3. Egészen elárvult testvérek egyetlen testvére; de csak azon esetben: ha törvényes házasságból s a családnál lételétől szülői, nagy szülői, vagy testvérei eltartása függ, s míg ebbeli tartozását teljesíti. Gyógyíthatlan betegség a 70 évvel hasonló tekintet alá jő. Továbbá egyetlen gyermekként tekintetik, kinek egyetlen vagy több fítestvérei a hadseregben szolgálnak, vagy 15 éven aluliak, vagy keresetre képtelenek betegség miatt. 4. Végre a II-ik korosztályból (22 év) kiléptével a politikai hatóság engedélyével megházasodott, ha neje s gyermeke eltartására nélkülözhetlen. 5. Föltétlenül szabadok a latin és görög szertartású katolikus papok. 6. Klerikusok, akár papnöveldében, akár azon kívül tanulják a theologitát; de az utóbbiaknak ki kell mutatni bizonyítványokkal, hogy az illető egyházmegye feje őt megyéjében fölvenni kész, hogy szorgalmasan tanul stb. Még a fraterok- (fratres laici) is noviciatus alatt épűgy, mint letett vallomás után fölmentvők a hadseregbe belépéstől. 7. 8. A katolikusokkal hasonló kedvezményben részesülnek a görög nem egyesültek. 9. Hasonlón menttek a többi törvényesen elismert keresztény vallásbeli lelkészek. 10. És a két protestans és az unitárius vallású lelkész-jelöltek, ha superintendensi bizonyítvánnyal kimutatják, hogy megfelelő szorgalom- s sikerrel folytatják a theologiai tanulmányokat, vagy azokat legfőlebb három év előtt fejezik be, s egy candidatustól kívánt tulajdonokkal bírnak. 17. Hasonló rendeltetett az izraelitákra nézve. 18–20. Menttek továbbá az államhivatalnokok, a megeskett fogalmazó gyakornokok; a nyilvánossági joggal bíró tanodák tanítói, tanárai; egyetemi tanárok, tudorok; egyetemi s jogakadémiai tanulók megfelelő viselet esetében; s érettségi bizonyítványokkal bíró gymnasiumi tanulók. – Menttek „örökölt feloszthatlan parasztgazdaságok tulajdonosai, ha azon laknak, azt maguk mívelik, s jövedelme egy öt tagu család eltartására elégséges.” – A nevezett gazdaságok tulajdonosának s özvegyének egyetlen fia, vagy ennek nemlétében egyetlen unokája. – A megváltási díj iránti rendszabály, ezután is erejében marad. A helyettesítésről továbbra is az 1856. febr. 21-ik rend intézkedik.

Akik a feldíszített fogatokon rendszeresen kísérték a sorozásra a nagyszékelyi ifjakat: Schneidert Reinhard jegyző és Heimbuch János bíró.

Az első világháború előtti sorozási törvény már három (K.u.k.) ill. két évre (M. kir. honvédség) szállította le a kötelező szolgálati időt, de 1914-ben a vörös betűs, zöld szegélyes plakátok újra hosszú szolgálati időt jósoltak:

C HIRDETMEŒY C

a népfölkelés fölhívására és behívására.

Ő császári és Apostoli királyi felsége
a népfölkelés föl hívását legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott.

Ezen parancsok iránt tanusított engedelenség a fennálló törvények értelmében szigorúan büntetettik.

MOZGÓSÍTÁSI HIRDETMEŒY.

Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE
a közös hadseregnek, hadi tengerészetnek, mindkét honvédségnek
és a bosnyák-hercegovinai csapatoknak

ÁLTALÁNOS MOZGÓSÍTÁSÁT

legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott.

Ennek folytán és a kiadott egyéb legfelsőbb parancsok végrehajtásául elrendeltek:

I. A nem-tényleges állományu egyén bevonulása.

Valamennyi nem-tényleges állományu egyén e hirdetménynek tartózkodási községében való közlurre tétele után legkevesebb 24 óra alatt elindulni és a legrovidebb úton bevonulni köteles. A legénység a katonai vagy honvédelmi igazolványi könyvbe bevezetett felszerelési állomásra, a havi díjazások az ajánlati lappal ellátott legénység ajánlati lapjait adatai szerint vezetni kell.

II. A folyó évben besorozott, de még állományba nem vett újonczok és póttartalékosoknak állománybavétele és bevonulása.

1919. szeptemberére - öt év után, 50 év gyakorlatának megfelelően – újra helyreállt a bevonulási rend. Lehár ezredes, a szombathelyi körlet parancsnoka a hadkötelesek felé intézett kiáltványában többek között a következőket igyekezett tudatosítani:

„Ti most a háború után nem azért lesztok behíva, hogy ismét újabb háborút viseljetek, vagy hogy ismét véres ütközetekben harcoljatok; hanem azért, mert szükségünk van a katonaságra, hogy ismét rend legyen az országban.

[...] Ne hallgassatok izgatókra, kik nektek és hazátoknak csak ártani akarnak, akik titeket rá akarnak beszélni, hogy ne vonuljatok be, kiknek vétkes rábeszélése következtében legsúlyosabb büntetéseknek teszték ki magatokat és a kik hazánkban ujjonon zavarokat és felfordulást akarnak előidézni és a mellett a ti költségeiteken könnyű szerrel gazdagodni akarnak, úgy amint azt a vörös uralom alatt tették.” [2]

Az öltözetek alapján ez a felvétel már az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején készülhetett a „hagyományos” helyszínen, a Korona Szálló előtt

Az első világháború után bő két évtizeddel újra két hadseregbe sorozták a nagyszékelyi ifjakat: m. kir. honvédek és német katonának.

Sokáig tartotta magát az a tévhit, hogy a besorozottak nagy része önként állt be az SS-be. Ennek ellentmondanak a visszaemlékezések: Nagyszékely község német férfi lakosságát 1944 nyarán kényszer SS sorozásra hívták be. Az ellenszegülőket karhatalommal vitték a sorozóbizottság elé, ahol kijelentették, hogy nem akarnak SS katonák lenni, s érzésük alátámasztására közösen énekelték el a Szózatot. Ennek ellenére az SS-be sorozták be őket, de sokuk megszökött onnan, s a magyar honvédséghez állt át. Szökés közben kukoricásban bujdosnak, heteken át rejtőzködtek, magyar parasztok szekereiken ponyvakkal takarták be őket, amíg a magyar honvédség alakulataihoz nem kerültek, ahol beöltöztették őket..

[2] Zalai Közlöny 1919. szeptember 23-i számában *Behívottak!* címmel.

KÉKEK ÉS FEKETÉK

„A XVIII. században Magyarországra telepedett németek kultúrája más irányba fejlődött, mint a kibocsátó német területeké. Magukba zárt, néha egymástól is elszigetelt közösségekben, tovább megőrizték az óhazából hozott népművészeti motívumkincs-formát. Idővel mindig a többség hagyományai lettek egy-egy falun belül uralkodóvá.” „A Völgység néprajza” c. műben olvastam a fenti általános érvényű mondatokat, mikor valamilyen támpontot kerestem két régi, Nagyszékelyben készült fényképről szerettem volna bővebbet megtudni. Nem a keletkezésükről, nem is a tizenötök nevére voltam kíváncsi, - mert az már reménytelen feladat lett volna.

Az egykori sváb népviselet színei érdekelték elsősorban, mert ezeket a múlt század fordulóján készült fekete-fehér fotográfiák még nem adhatták vissza, mert ezek a képek még megőrizhettek valamit az 1800-as évek második felének helyi sváb népviseletéből.

A felnőtt viseletben az alapszínek sokáig fennmaradtak: Nagyszékelybe a Hessenből betelepült német reformátusok „kék svábok” azaz Blaue Schwaben voltak, míg a pfälzi és fulda környékről betelepültek voltak a „fekete svábok”,

a SCHWARCZE SCHWABEN. Nagyszékely történelmét döntő többségben a „BLAUE SCHWABEN” írták tovább, a csekély számú feketék már a kezdeteket követő első években viseletükben is beolvadtak a környezetükbe. A hesseni eredetű 19. század eleji ev. református falvak viseletéről Egyed Antal összeíró kérdésére válaszoló közeli hidegkúti jegyző leírásából részleteket is ismerünk, ez Nagyszékely esetében is azonos lehetett:

„A mostaniak viselete világos kék posztó mándli (mellény), laibli fényes sűrűn karimájú kalapból áll. Ha megházasodnak, a vőlegény akármely szegény, egy köpönyeget szerez magának, s abban esküszik is. A fehér személyek pedig setétkék posztó réklit, különféle kartony szoknyákat, kék és fehér pamuk kötényeket, többszínű karton és selyem pántlikával duplán által van kötve, melynek mind a két végét elébb két máslira kötvén jól félrőfnyire, hátul a nyakán lelógva viselnek. Úgyszintén a leányok is, de csak vasárnapi napokon, amidőn a templomba mennek, viselnek főkötőt. Hétköznap csak viseltes ruhákban, a férfiak szürdalmányban, és téli időben 6 vagy 7 garasos facipellőben járnak.”

Talán az elveszett színeket és formák jelentek meg a Wosinszky Mór Megyei Múzeum munkatársának, Balázs Kovács Sándornak egyik előadásban, mikor a nagyszékelyi textil emlékekről beszélt 2007-ben.

Jelentős a Tolna megyei német nemzetiségű lakosság hímzéskultúrája is. Előkerültek a színes szabadrajzú hímzéssel készült mellények. Legszebben Nagyszékelyben készítették ezeket. Színes keresztszemes (főleg piros és kék színű) hímzések vannak díszlepedőkön, abroszokon és törölközőkön. De került ilyen öltés ingekre, zsebkendőkre is. Fehér hímzések női és férfi ingeken, kötényeken, pólaváncosokon, női sapkákon, jegykendőkön és törölközőkön készültek. Ezekre szálszámolásos lapos subrika, azsuröltések és szabadrajzú minták kerültek. A férfi és női ingek háziszöttes finom kendervászonból készültek. Szinte minden házban értettek a varráshoz, hímzéshez, de a stafíring legszebb, ünnepi darabjait rendszerint a falvak varrőasszonyai készítették. A férfiingek egyenes szabásúak, vállfoltos, pálhás bevarrott ujjúak. Az ing eleje, háta egy kettéhajtott darabból készült. Szélessége egy-egy szél, melyet nyaknál az ing elejére, és vállára

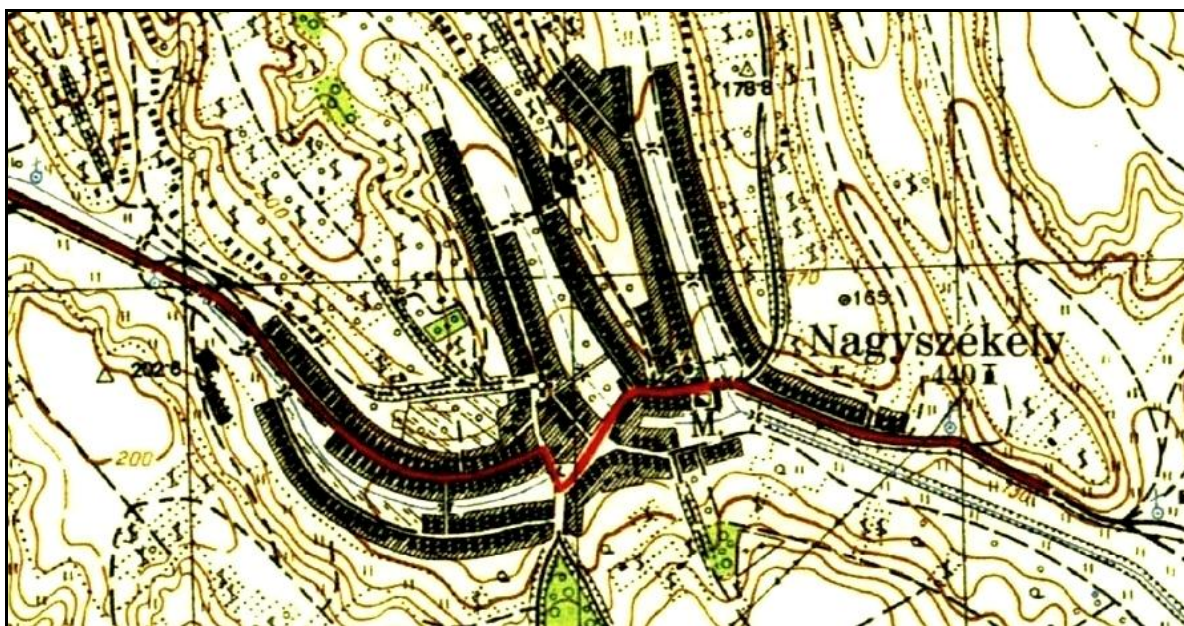
ráncoltak, s gallérral fogtak össze. Leginkább kezelőjére került egy kis hímzés. Az ing elejét Felsőnánán és Kétyen a gomboláspánt két oldalán szélesebben hímezték. A női ingek kétféle szabással készültek. Más szabásúak voltak Nagyszékelyben, más Felsőnánán. A Nagyszékelyben varrt női ingek anyaga is háziszőttes, csípőig finomabb, alja durvább vászon. Az ingek bevarrott ujjúak, pálhásak. Az ujj aljára került a hímzés, a vállán csak egy cm keskeny díszítéssel. Az ing elejének közepén van a hasíték 20 cm mélyen. A hasíték két oldalára rendszerint csak monogram került. Finom kendervászonból készültek a kötények, aszúrsorokkal díszítik a kötény teljes szélességét.

Nagyszékelyen nyolc-tíz cm-es csipkét horgoltak az aljára.

Fotók: Helytörténeti Gyűjtemény, Nagyszékely

NÉHÁNY SORBAN

„SZOVJET TÉRKÉP” NAGYSZÉKELYRŐL

Az egykori Szovjetunióról készült térképeken szándékos torzításokkal és fantomtelepülésekkel találkozhatunk. Nemlétező úthálózatokat tüntettek fel, településeket helyeztek át száz kilométerekkel, vagy épp meglevő városokat kereszteltek át. Czimondor Katalin *Kisszékely - Nagyszékely építészeti örökségének védelme* c. dolgozatában egy érdekes térképrészletet tett közzé Nagyszékely 1950. évi felméréséről. A térkép forrásának a Hadtörténeti Intézetet és Múzeumot jelöli, így feltételezhető, hogy katonai céllal készült. (*Hadtörténeti Térképtár. Szelvénytűszám: L-34-050-A-a.*) Pontatlanságokban és tévedésekben ez a térkép sem szűkülökdi.

A legszembeütőbb, hogy az egyik fontos azonosítási pontnak tekinthető községi temetőt nem jelöli, helyén „Nagyszékelyi szőlő” elnevezésű hátrészt tüntet fel. A másik kirívó tévedés, hogy közúti közlekedésre alkalmas útnak tünteti fel a Templom-köz csak gyalogos közlekedésre alkalmas szakaszát, míg az utcapárok – Magyar u. – Damjanich és Kútvolgyi utcák – összekötő szakaszokat másodrangúnak, gyalogútnak ábrázolja. Az meg végképp érthetetlen, hogy a Kovács-berek Séd eredetét miért helyezték át a Magyar utca szakaszára. Egy katonai céllal készült térkép esetében ennyi pontatlanság megengedhetetlen, csak az a kérdés, hogy ezekből mennyi volt a szándékos megtévesztés és mennyi a gondatlanság.

ALÁÍRÁSOK ANNO...

Ludwig József jegyző

Szilárd Frigyes tanító

Reinhardt János malomtulajdonos

Lohmann Henrik földműves

Keck Endre lelkész

Vitéz Székely János Futura felvásárló

Schilling Fülöp földműves

CSÉPLÉSI EMLÉKEK

A két világháború között a községben egy közös tulajdonú cséplőgéppel oldották meg a learatott kalászosok cséplését. A tulajdonosok un. egyrészesek voltak, a többi cséplésen résztvevők hányada fél vagy annál kisebb volt, ez függött a cséplési folyamatban betöltött szerepüktől. Ismerjük az egykori *egészszeresek* névsorát is: Tippel György, Lehr Henrik, Schneider András, Reinhard Henrik, Wilhelm János.

Nagyszékely, 1955 k.: Munkában az első világháború idején gyártott Hoffer traktor Fotó: Bödörné Lázár Ilona közreadása

A cséplőgép meghajtását még a helyszínre vontatott gőzgéppel oldották meg. Az 1920-as években próbálkozás történt még a cséplőgép villamos meghajtásával is a Hengermalomnál, de az akkori költöttségek miatt nem vált be. A II. világháború után az államosított termelőeszközök, így a traktorok, cséplőgépek is állami tulajdonba kerültek, a gépállomások üzemeltették őket. A még meglevő egyéni tulajdonban levő földek termését a Pincéhelyi Gépállomás gépei dolgozták fel, a cséplőgép kezelőszemélyzete a község lakói közül került ki – terményjuttatás fejében.

ÚJSÁGHÍREK ANNO

ORSZÁGOS HIRLAP

Kiadásának ára: Előfizetési árak: Főfőszerkesztő: VIII. kerület, József-körút 65. szám. Helyi elvétel mindenkor, határidőre a szerkesztőséghez. II. évf. Budapest, 1898, szombat, január 29-én. 29. szám.

1898. január 29.

- A kut halottja. *Dombovári* levelezőnk írja:

Hercz Henrik nagyszékelyi lakosnál szólt a zene ma éjjel, mivel lakodalom volt a háznál; a jókedvű fiatalság vigan járta a táncot, közbeközbe nagyokat kurjantva. Egyszerre csak rémes sikoltás vegyült a kurjongatások közé, a zene rögtön elhallgatott és mindenki az udvarra futott, ahonnan a sikoltás hallatszott. Keresés közben az udvar közepén levő kutból gyöngye nyöszörgés volt hallható. Az udvaron levők oda siettek és legnagyobb rémületükre a kutban egy leányt láttak fuladozni. Nagy fáradtsággal kihúzták a kutból a leányt, kiben *Vémond* Konrád 7 éves *Erzsi* nevű kis leányát ismerték fel. A leány ekkor már meg volt halva. A kis *Erzsi* úgy került a kutba, hogy a kutnak nem lévén kávéja, belezuhant. Ez eset után természetesen megszűnt a muzsika a lakodalmas háznál. A *gyönki* járásbiróság vizsgálatot indított, hogy megtudja, ki felelős a balesetért.

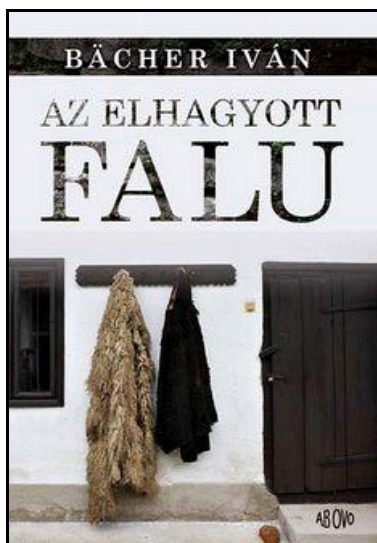

Tolnamegyében Nagy-Székely helység lakosai legnagyobb részben ref. németek, de azért keblöket a közös édes hon szeretete heviti. Ennek némi bizonyosságul ők is örömmel nyújtják áldozataikat a magyar Akadémia palotájára lelkészek által beküldtek 13 ft, 20 krt. Az adakozók nevei:

Szászy István lelkész 2 ft, Egy valaki 1 ft, Szili Péter tanító 20 kr, Préscher Erzsébet 10 kr, ifj. Szili Péter 10 kr, Paul Fülöp tanító 50 kr, Schleining Konrád jegyző 2 ft, Lohman Heinrich bíró 1 ft, Schleining Erzsébet 1 ft, Schleining Kornélia 50 kr, Schleining Katalin 50 kr, Schleining Charlotta 30 kr, Schleining Paulina 30 kr, Hildebrand Konrád 20 kr, Schilling Illés 20 kr, Petz Fridrik 20 kr, Stumpf Henrik 20 kr, Holzapfel János 20 kr, Lehr Fridrik 20 kr, Schneider Henrik gondnok 30 kr, Schwarz Krisztina 10 kr, Egy valaki 1 ft, Hamar József 20 kr, Amhäuser János 20 kr, Neidert Fülöp 20 kr, Knittel Lajos 20 kr, Haimbuch Reinhart 10 kr, Stroh Henrik 10 kr, özv. Kalbfleischné napszámos 10 kr

KÖNYV NAGYSZÉKELYRŐL

„Gold Jenő házat vett az elhagyott faluban. Pi-henni, töltödni – és városi lévén a faluból ihletet merítve dolgozni – jött ide. Ahogy telnek a napok, hónapok, évek, Gold egyre jobban felveszi a falusi élet ritmusát. Közben megismeri a lakókat, történetüket, ügyes-bajos dolgaikat és a község történelmét. Aztán meg beindul a sztorizás, hogy az egyes epizódokból végül egy hosszú és tanulságos történet kerekedjen...” (Részlet Oroszi Ági könyvismertetőjéből.)

2010-ben újra megjelent Bächer Iván könyve, *Az elhagyott falu*. (Ab Ovo, 2010.)

PONTOSÍTÁS ÉS HELYREIGAZÍTÁS

Az első számban, *Nagyszékely 1944/1945. I. - Az első bombatámadástól a község „felszabadulásáig”* c. összeállításban, az idézett dokumentumra való hivatkozással került közlésre, hogy magyar katonai egységek érkeztek a községbe.

„A 20. gyalog hadosztály (Eger) és az ún. „folyam--dandár” maradványai december 2-án reggelre a Kapós felé hátráltak Belecska—Pincehely—Nagyszékely térségében ...” [1]

Valójában az események egy nappal korábbra tehetők, azaz december 1-re, december 2-án már orosz egységek voltak a községben. Az első polgári áldozat, Lehr Katalin halálának az időpontja ugyanis 1944. december 2.

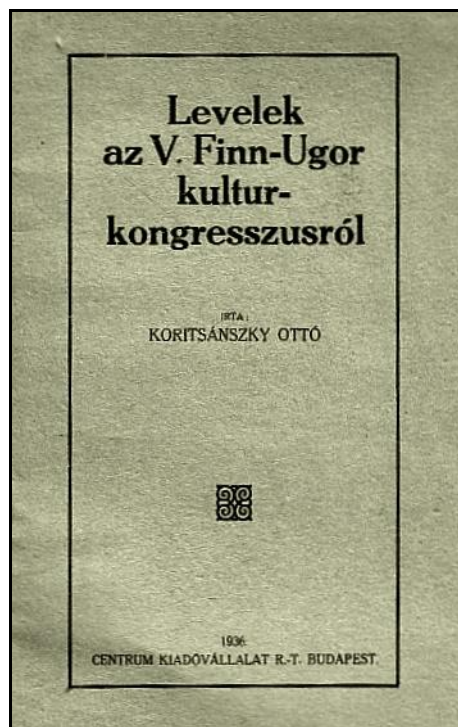
[1] Veres D. Csaba: Veszprém megye felszabadításának története. 1944. december 3.-1945. március 30.

Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 9. Veszprém, 1970.

„..... meghalt 1944. december 2-án golyó által a hadműveletek során.”

EGY KÖNYVBORÍTÓ A MÚLTBÓL

Koritsánszky Ottó (*Kölesd*, 1882. márc. 15. - *Nagyszékely*, 1952. nov. 26.

A RCOK A MÚLTBÓL

Reinhardt Henrik

(Reinhardt Henrik – Nagyszékely – tulajdonában.)

